

на изследването все повече се насочва към обществената изява на отделния образ, на неговото отношение към обществено-политическите събития, участието в тях.

Но той не опростява, както и самият писател, преценките за отделните герои, не отхвърля с лека ръка „противниците“, не следва симпатите и предпочитанията си, а се стреми да бъде верен тълкувател на сложното и обемно произведение, анализирайки отделната част, държи винаги сметка за цялото, за основното движение на действието.

Особено внимание Ал. Спиридонов в книгата си „Образи и идеи в „Обикновени хора“ е отделил на реализма на автора, на жизнената правда. Чрез богатство от примери той доказва колко верен е на духа на времето Караславов, как убедително навлиза той във вътрешния мир на своите герои, разкрива техните мечти и копнежи, техните терзания и класови упования. От бита постепенно е проследена и обществената изява, с реалистични краски е предадена автентичността на обстановката в България, изменението в нея.

Ал. Спиридонов правилно е показал и ярката политическа проблематика на голямото произведение, която багри всяка негова страница, кипи и пулсира с движението на събитията напред. И още нещо — той доказва чрез своите анализи, че мощният обществен заряд не накърнява художествените достойнства, не измества замишля и стремежа на художника ярко да изобрази отделния герой чрез историческата политическа панорама на живота и времето. Авторът на изследването правилно отбелязва: „Магията на изкуството в „Обикновени хора“ е толкова силна, изявата на многоостранния талант на Георги Караславов е така пълна, че ние трудно бихме отделили социалния, класовия патос от националния, трудно бихме отделили комунистическите идеи от концепцията за бъдещото развитие на България, трудно бихме отделили мечтата, романтическата насоченост към бъдещето, към едно ново есоциалистическо общество от мечтата и грижата за процъфтяване на България.“

Струва ми се, че Спиридонов би могъл да изпъни повече редица от своите наблюдения за майсторството на писателя, ако беше направил и някои съпоставки между „Обикновени хора“ и такива произведения като „Снаха“ и „Татул“, ако беше сравнил отделни образи с образи както от творби на наши писатели, така и от чужди. Това би подсилило още повече неговите изводи, би открило доброто му умение органично да подхожда към анализа, да бъде верен на духа на автора и неговото произведение.

Като цяло обаче монографичното изследване на Ал. Спиридонов „Образи и идеи в „Обикновени хора“ е добър успех

както за самия него, така и за нашата съвременна критика. Тази книга показва колко необходимо е навременното отреагиране на значителните литературни събития. Този пример е положителен, той дава основание да очакваме подобни изследвания и за романи като „Тютюн“, „Иван Кондарев“, тетрилогиата на Димитър Талев и др. Чрез биографията на отделното произведение могат да се направят също интересни и трайни обобщения. Нека се надяваме, че в бъдеще критическите предпочитания ще нарастват, ще се обогатяват и изследванията за нашата съвременна социалистическа литература.

Стефан Коларов

„СЪКРОВЕНО, ИЗВОЮВАНО (ИЗ ИСТОРИЯТА НА СЪВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА)“

от АЛЕКСЕЙ И. МЕТЧЕНКО.
С., Наука и изкуство, 1975. 443 с.

Напоследък не само в СССР, но и в редица страни се проявява голямо внимание към проблемите на социалистическия реализъм. Интересуват се както приятели, така и врагове. И основателно, защото днес това е едно от най-жизнеспособните прогресивни художествени направления в световната литература, намиращо се в центъра на ожесточени идейни схватки.

Утвърждаването, развитието и теоретичното осмисляне на социалистическия реализъм в руската съветска литература е основна тема в монографията на Ал. Метченко „Съкровено, извоювано“. Живият интерес на автора към миналото и съвременното състояние на световната марксистическа и прогресивна литературоведска мисъл определя високото теоретично равнище на произведението. Днес изследователите на социалистическия реализъм се стремят да разглеждат проблемите въз основа на богат конкретен материал. Ал. Метченко използва многобройни факти, за да докаже закономерната победа на социалистическия реализъм, да посочи, че самото литературно развитие го налага като най-плодотворен метод за съветската литература. Доказателството си авторът гради, опрян на методологическите принципи, завещани от Ленин, и преди всичко на принципа за строг историзъм, който изисква не ограничаване с резултата, а изследване процеса на развитие на литературното явление в цялата му сложност и противоречивост. Отличителна черта на монографията е полемичният ѝ стил. Ав-

торът аргументирано и страстно спори със западните „съветолози“, изобличава ревизионистите, осъжда онези естети, които се представят за марксиста, но отхвърлят ленинската политика в областта на литературата и изкуството, пренебрегват социалистическия реализъм и определят водеща роля на декадентско-модернистичните течения. Като взема под внимание общия литературен процес на епохата, авторът стига до извода, че появата на социалистическия реализъм е подготвена от „целия ход на световното художествено развитие, както и от развитието на социалистическата мисъл“ (с. 26).

В глава първа Ал. Метченко отбелязва приноса на Маркс и Енгелс за научното обосноваване закономерната победа на реализма; решаващото влияние на Лениновата литературна мисъл за формиране основните принципи на социалистическия реализъм. Авторът не отрича и ролята на Плеханов в подготовката на новото естетическо отношение към действителността, заслугите му като „първостепеник на пролетарския етап в руската литература“. Всеобхващащият характер на ленинизма дава възможност не само да бъдат уточнени изпитаните принципи, но и да се изработят нови — принципите за народност и партийност. Верен на историческия подход към литературните явления, изследователят открива дълбоките традиции, които има проблемът за народност в руската литература. Първите му прояви са в произведенията на Радищев, декабристите и Пушкин. С развитието на историята принципът се обогатява и задълбочава, за да получи качествено ново осмисляне в статите и дейността на В. И. Ленин. Причина за обновяването е порасналото внимание към идеите, целите и историческата роля на работническата класа — главна революционна сила на епохата.

Едно от великите открития на ХХ век е принципът за партийност, който Ленин не само обосновава научно, но и посочи решаващото му значение в новите условия за развитието на литературата и изкуството. От началото на формулирането си до днес този принцип има яростни противници. Ал. Метченко защитава партийността в литературата от нападите на западните теоретици, които обвиняват произведенията на социалистическия реализъм в игнориране на личността, стремят се да намерят несъвместимост между принципа за партийност и творческата свобода на писателя. Но изкуството има обществена роля и провъзгласяването на автономията му „обективно означава нежелание да се служи на човека, отказ от главната цел, заради която е възникнало и се развива то“ (с. 47).

Надеждите на марксистическата критика за раждане на ново изкуство се сбъдват в творчеството на Максим Горки. Неговият талант, народността и новаторството му са признати от Лев Толстой, А. П. Чехов, поетите-символисти и дори от реакционните литературни кръгове. Правилното разбиране на Горки за ролята на работническата класа като авангард на народните маси му позволява да прогледне на човека по нов начин, да открие у него онова, което ще го накара да възкликне: „Човек, това звучи гордо!“ Особена грижа за развитието на Горки проявява Ленин, защото вижда в него най-крупен пролетарски художник, изтъква значението на таланта му за целия световен пролетариат.

В главата, наречена „Тази ера започна“, авторът разглежда връзката между художественото творчество и социалистическата революция, особената роля на съветската литература, нейното високо значение и отговорност. С победата на Октомври започва нова епоха в развитието на литературата, вдъхновявана от идеите на социализма. В началото на пътя, който поема социалистическия реализъм, една от главните прояви на принципа за партийност е борбата за народност на художественото творчество. Авторът посочва патоса на Лениновата политика в областта на литературата и изкуството през този период, патос, изразен в „създаване у словия, при които милиони трудещи се биха станали не само потребители на художествените ценности, създадени в миналото, но и създатели на нови“ (с. 72). В този исторически етап особено значение за младата съветска култура има възпитаването и превъзпитаването на творческата интелигенция. Основният път в тази насока, определен от Ленин, е сближаването на творците с народа, възличането им във всеобщото дело за построяване на новото общество. Мнозина художници на словото, изпитали влиянието на буржоазния индивидуализъм и естетизъм (В. Брюсов, Ал. Блок, Вл. Маяковски, С. Есенин, Н. Асеев, С. Городецкий, И. Селвински, Б. Лавренков, К. Федин), говорят за творческите си търсения, съпроводени с преодоляването на лъжливи представи за художествените ценности, и определят този процес като изкачване на нови висоти, а не като загуба.

Ал. Метченко подбира факти, за да разобличи аргументирано противниците на социалистическия реализъм по въпроса за мъчителния трудния път на най-честните представители на руската интелигенция. Талантът на мнозина е трябвало „да се промъква през купича декадентски вехторини“, за да открие пътя към народа. Безполезни са опитите на „съветолозите“ да

представят съветската литература от момента на зараждането ѝ като единен поток, в който всички писатели вършат едно „общо дело“. През Октомврийските дни процесът на разграничаване на творческата интелигенция е сложен, пътят към революцията, както и настрана от нея, е дълбоко индивидуален, често барикадите преминават през самите литературни течения.

Решаваща роля през 20-те години играе Лениновата политика за културно строителство. Ал. Метченко отбелязва приноса на Ленин за правилното разбиране на културното наследство. Новата култура не възниква от нищо, тя е закономерно продължение на предишния опит на човечеството. В. И. Ленин зове към развиване на „най-добрите образци, традиции и резултати на съществуващата култура от гледна точка на марксистическия мироглед и условия на живот и борба на пролетариата в епохата на неговата диктатура“ (88 с.). Като отхвърля политиката на ненамеся във въпросите на изкуството, Ленин счита, че без грубо „декретиране“ трябва да бъдат пресечени „най-нелепите паялчества“ в изкуството; да се разкрие пред писателите величието и богатото идейно съдържание на социалистическата революция.

Първите две десетилетия на XX в. са време на прелом, когато се формират новите литературни отношения, новият тип писател. Особен интерес буди въпросът за литературните групировки и течения. Верен на принципа за историзъм, Ал. Метченко се опитва да обясни същността, мястото и ролята на литературните объединения от 20-те години. На мнимото „многообразие“, на изобилието от всякакви „изми“ социалистическата революция противопоставя многообразие, възникващо на основата на единството. Най-важната предпоставка за такова единство е борбата за народност на литературата и изкуството. Авторът признава необходимостта от литературните групировки в този исторически момент. Без да ги разглежда подробно, той се интересува само от ролята, която играят в укрепването на социалистическия реализъм. Всяко микрообединение има свои недостатъци, но в художествената си политика партията следва Лениновия завет: „Да построим социализъм от хората, които са възпитани от капитализма, развалени, развратени от него, затова пък закалени от него за борба“ (с. 137). Подробно е разгледана дейността на РАПП — най-масовата литературна организация през 20-те години. На нея се възлагат огромни задачи и преди всичко да покаже превъзходството на свободната социалистическа литература над литературата на буржоазното общество. Ал. Метченко отбелязва и грешките, и заслугите на Асоциацията, като едновременно полемизира

с онези западни идеолози, които отъждествяват позициите на РАПП с политиката на партията в областта на литературата. Наистина тази най-масова организация има подкрепата на партията, нов дейността на равниси авторът основателно вижда недостиг на истинско ленинско разбиране на историческата роля на пролетарското изкуство.

През 20-те години ясно се определят характерните черти на съветския писател — творец от нов тип. Най-блестящ представител е Максим Горки. Авторът проследява споровете между „интуитивисти“ и „рационалисти“ за природата на изкуството, техните тълкувания на принципа за партийност. В този период от развитието на съветската литература все по-широко се разпространява убеждението, че само марксизмът-ленинизмът дава възможност на твореца да разбере и върно да отрази действителността. Съветската литература определено насочва вниманието си върху човешкия живот, разкрива хуманистичната същност на политиката на новата държава.

От марксистически позиции Ал. Метченко разглежда литературните теории през 20-те години. Разобличени са дълбокият субективизъм и песимизъм в изказванията на проф. В. Ф. Перевързев, който отрича партийността и народността в творчеството, слага в основата на партийността подсъзнателните преживявания. Естетическите възгледи на Плеханов страдат от известна ограниченост, но авторът справедливо отбелязва заслугите му за приобщаването на творците към марксизма. Напоследък се проявява голям интерес към теоретическото и критическото наследство на руската революционно-демократическа, материалистическа и марксистическа литературна мисъл. В монографията е отделено място и по достойнство е оценено делото на А. В. Луначарски — критика, на когото се падна ролята непосредствено да проведе партийната политика в областта на културата и изкуството. Съзвучни с нашето съвремие са схващанията на Луначарски за ленинския принцип за партийност, изискващ от писателя новаторство, дързост на първооткривател, безстрашие пред правдата.

В първите две десетилетия на XX в. особено ярък е проблемът за творческия метод. Животът изисква от писателите широки обобщения, Ленин призовава: „Да пишем история на съвременността.“ Важно за творците е изясняването на въпроса, кое е характерно в революцията — стихийността или организиращото начало. Автор с живо чувство за съвременност, Ал. Метченко вижда огромното значение, което има научното обосноваване на проблемите на стихийността. И днес идеолозите на капитализма използват аполо-

гията на стихийността, за да отклонят масите от революционния път към пътя на анархистичното бунтарство или към пасивно изчакване кога капиталистическото общество без класова борба ще стигне до социализма.

Проблемът за човека е централен за социалистическия реализъм. През 20-те години най-важният спор в съветската литература е спорът за човека и принципите на изобразяването му в литературата. Като проследява представите за героя у лефовци, конструктивисти, перевалци, авторът прави извод, че увлеченията на груповата борба и абстрактният хуманизъм не дават възможност за исторически правилна оценка на новия герой. Подкрепяйки твърденията си с конкретни факти от литературното развитие, Ал. Метченко отбелязва едно истинско завоевание, което направи литературата от 20-те години с откриване ролята на народа като творец на историята и партията като олицетворение на неговия разум, чест, съвест; с изясняване дълбочината и същността на класовите конфликти. Авторът подчертава значителния принос на Горки в условията на напрегнати творчески търсения, заслугите му за правилното насочване на писателите към изобразяването на съветския човек като основен герой на епохата. С реален поглед върху действителността Горки съветна творците да показват „това ново вътре в човека, което вече се е родило, ще живее векове и няма да бъде унищожено, а само ще се измени към по-добро“ (с. 228).

Още в средата на 20-те години все повече се налага схващането, че единственият реализъм може правилно да разреши проблемите за героя, за сближаване на литературата с революционните преобразования. По естествен път в литературата побеждава реалистичният метод. Но полемиката не престава. „Какъв е той — новият реализъм?“ — задава въпрос авторът и отговаря: истината за социалистическия реализъм се ражда сред трудности, лутания, спорове; той е сложно явление, все още в процес на формиране и това пречи на творците да обхванат цялото му реално богатство.

На I всесъюзен конгрес на писателите социалистическия реализъм е провъзгласен за основен метод в съветската литература. След упорита борба и съревнование той извоюва правото да бъде ръководещ. Но това не означава безоблачно бъдеще за литературата. Пред нея стоят много и трудни проблеми: война с натурализма, който се явява от името на жизнената правда; борба с формализма; стремеж да се открият художествени форми, способни да възпроизведат богатството на социалистическата действителност. Авторът не отрича отношенията на съветските писатели

от това време към западното изкуство, изтъква високото им съзнание като „поети и писатели на света“. И днес тази роля на съветските творци не е променена, те са в авангарда на световната прогресивна литература.

През 30-те години се проявяват трудности при решаване на проблема за утвърждаването на социалистическата правда. Ал. Метченко критикува опростеното схващане, че старият реализъм отричал действителността, и в това е неговата заслуга, а социалистическият реализъм я утвърждавал — и тук е слабостта му. Социалистическият реализъм не създава сладникави произведения. Утвърждавайки новото, той в същото време критикува, воюва срещу всичко, наследено от стария свят. Верен на склонността си да полемизира, авторът опровергава задграничните естети и критици, които атакуват съветските писатели за това, че творчеството им служело за възхвала на социализма, предричат изчезването на литературата като естетичен и етичен фактор, ако от отрицание на рутината се превърне в апология. Ясно е, че за естетите-ревизионисти няма разлика между социализъм и капитализъм. И в двата случая те виждат рутинна, защото гледат „през призмата на кафианството“.

В художествената литература, критическата и теоретичната мисъл на 30-те години, оценени от съвременни позиции, могат да се открият грешки, и едностранчивост при решаването на някои проблеми. Но не те са определящи в литературното развитие. Най-важното откритие е в това, че пътят на социалистическия реализъм бе осъзнат като главен път на съветската литература и изкуство. На I всесъюзен конгрес на писателите намери решение и задачата за обединението на всички творчески сили в един цялостен колектив — за дейното участие на всеки писател в построяването на социализма.

Четиридесетте години са отбелязани със знака на Великата отечествена война. В нейния огън методът на социалистическия реализъм издържа с чест тежкото изпитание, тук стана ясно, че пътят, избран от съветската литература преди войната, е верен. Литературата откри и показа пред света съветския патриотизъм — органическо съединение на национално и интернационално. Авторът отбелязва особената острота, която войната срещу фашистка Германия придаде на нравствената проблематика в литературата. Нравствените въпроси не престават да вълнуват творците и след войната, писателите чувствуват нужда от нравствено осмисляне на явленията от социалния живот и човешките постъпки.

Последната част от монографията си Ал. Метченко посвещава на литературата от 50-те и 60-те години. Тук той проследява

двудневния път на преодоляване болезненото явление, наречено „култ към личността“, нанесло вреда на литературата, но неуспяло да промени същността на новия художествен метод, свързан с дълбоките процеси на социалистическата действителност. Въпреки грешките периодът на първите следвоенни години е богат с търсения, размишления, неудовлетвореност от постигнатото. А това говори за движение, а не за застой в литературата.

С възстановяването и развитието на ленинските норми и принципи, със задълбоченото изучаване на Лениновото идейно наследство пред литературата се разкрива нови, широки хоризонти. След III конгрес на писателите от РСФСР започва нов етап в развитието на съветската литература. Тя трябва да изследва и обобщи всичко, постигнато в годините на строителството на социализма. Литературата от средата на 50-те години до наши дни е динамична, в нея протича „процес на молекулно натрупване, което днес разкрива ново качество“ (с. 321). Оживено се коментират въпросите, свързани с теорията на социалистическия реализъм, многократно се анализират „трудните“ явления, продължава многопосочното изучаване на социалистическия реализъм. Свой дял в тази насока имат и литературоведите от другите социалистически страни. Ал. Метченко отбелязва принос на Тодор Павлов, Й. Бехер и др. в съкровищницата на марксистко-ленинската естетика. Авторът разпалено спори със западните идеолози, предлагащи на съветските писатели да се върнат на пътя на „европеизма“ (т. е. модернизма), защото иначе щели да мухлясат в атмосферата на „провинциализъм“.

Отделено е място и на въпроса за социалистическия реализъм в националните литератури на СССР. Във всяка от тях новият реализъм се опира на конкретните традиции, навсякъде е своеобразно, неповторимо явление. Същевременно все по-забележими стават общите, интернационалните черти, обусловени от общия социалистически път на развитие.

Спортът за човека, за хуманизма днес се води особено разгорещено. Западните идеолози се стремят да докажат, че отчуждението, дехуманизацията, деперсонализацията са всеобща явления, присъщи на цивилизацията въобще. Но това са пороци, характерни за капиталистическата система, и е безсмислено да се доказва, че човек е лош по природа, че е слабо, долно, безполезно за вселената същество, създадо само купчината тор, в която сега се мятат подобно на насекомо (Бекет). Централен проблем в литературата на социалистическия реализъм е човекът и хуманизмът. С конкретни примери авторът доказва хуманистична насока на съветската литература. Писателите се интересуват от

всяка човешка съдба, всяка отделна личност е интересна и неповторима. Като разглежда проблемите за героя, Ал. Метченко критикува вредните увлечения в двете крайности: първата — положителният герой да бъде „идеален“, писателят да тръгва не от фактите, а от идеята, която ще въплъти в героя; втората — породена от неправилното тълкуване на някои традиции на критическия реализъм, издига за положителен герой на епохата „малкия човек“. Авторът доказва, че най-хубавите произведения на социалистическия реализъм възникват не когато героят се конструира по рецента или когато предизвиква жалост. Истинският герой на литературата е „неуморимият преобразовател на света върху основите на социалната справедливост, човекът, който ясно съзнава значението на своя съзидателен труд“ (с. 383).

Ролята на субективния фактор в художественото творчество вълнува изследователите. В съвременния свят съветският писател се възприема не само като личност, но и като представител на страната на социализма. За него „аз“ и „ние“ се сливат в едно, светът на социализма е станал негов собствен свят. Но Ал. Метченко посочва и границите на субективността, защото свеждането на творчеството до „самоизразяване“ лесно може да се превърне в апология на стихийността.

60-те години според автора са период на исторически превал, на търсения и проверки. Многонационалната съветска литература доказва, че твърдо стои в авангарда на световното художествено развитие. Социалистическият реализъм не е просто социалистическа идейност плюс реалистично изображение. Това е качествено нов метод, който съчетава всичко ценно от художественото наследство на човечеството и в същото време отразява една нова действителност по нов начин, ръководи се от принципите за дълбока идейност и комунистическа партийност. Само научният възглед за социалистическия реализъм дава възможност да се разберат правилно и приемствеността, и новаторството му. Проблемите на този метод днес се разработват не само в СССР, но и в другите социалистически страни. Доказателство е сборникът „Литература в изменяемия мир“, наскоро преведен у нас и включващ статии на литературоведи, от СССР, България, Унгария и ГДР.

Появата на монографията „Съкровено, извоювано“ на български език е събитие в нашия литературен живот. Тя разкрива новаторските търсения и открития на съвременното съветско литературознание за същността на социалистическия реализъм, активно подпомага българските изследователи при решаването на конкретните проблеми.

Мая Славова